

Ажымамбетова Н.К.

КЫТАЙ ТИЛИН СИНХРОНДУК КТОРУУДАГЫ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР

Ажымамбетова Н.К.

ОСОБЕННОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА

N.K. Azhymbetova

FEATURES OF CHINESE LANGUAGE SIMULTANEOUS TRANSLATION

УДК: 81.411.2

Макалада кытай тилинен илимий-техникалык тексттерди синхрондук которуу маселелери жана өзгөчөлүктөрү каралып, негизинен: ооз эки жана синхрондук котормонун өзгөчөлүктөрү жана шарттары көрсөтүлгөн. Бул макаланын актуалдуулугу техникалык тексттерди ооз эки жана синхрондук которуу сапатын жогорулатуу жана жаңылыштыктарды жокко чыгаруу болуп саналат. Эң башкысы, кытай тилинде техникалык котормо кандай которулаарын жана анын башка публицистик, көркөм, расмий-ишкердик тексттерден айырмачылыктарын билүү зарылдыгын баса белгилейт. Синхрондук которуу бир эле учурда угуу жана көрүү аркылуу кабыл алынып, котормочунун атайын синхрондук техникалык жабдык менен иштөөсүнөн кабар берет. Ал эми жазылган барактан которуу бир эле учурда угуу жана көрүүнү билдирет. Ошондой эле, биринчи угуу анан которуу учурунда да бир эле учурда бир нече аракетти талап кылат: угуу, жазуу, которуу жана айтуу. Биз көрүп тургандай ооз-эки котормонун жалпы мүнөздүк окшоштугу – айтылган ойду убакыт аралык жеткирилиши.

Негизги сөздөр: иероглифтер, техникалык котормо, ооз эки котормо, жазуу түрүндө котормо, синхрондук, техникалык кытай тили, котормочу, синхрондук котормо аппараты.

В данной статье рассмотрены особенности и проблемы синхронного перевода научно-технических текстов: в основном особенности и условия устного и синхронного перевода. Актуальность данной статьи, это повысит качество устного и синхронного перевода технических текстов и не допустить переводческих ошибок. Самое главное, понять как происходит перевод технических текстов с китайского языка и их различия от публицистических, художественных, официально-деловых текстов. Синхронный перевод осуществляется одновременно со слуховым восприятием сообщения и предполагает работу переводчика с использованием специальных технических установок. Синхронный перевод с листа осуществляется одновременно со зрительным восприятием исходного текста.

Последовательный перевод также подразумевает одновременное выполнение некоторых действий: слушание и письменную фиксацию, прочтение переводческой записи и говорения. Как мы видим, у всех видов устного перевода есть общая черта – временное совмещение выполняемых речемыслительных действий.

Ключевые слова: иероглифы, технический, устный перевод, письменный перевод, синхронный перевод, технический перевод китайского языка, переводчик, аппарат синхронного перевода.

The article deals with issues related to the translation of scientific and technical texts from the Chinese language, namely: the objectives, features and conditions for the implementation of a correct translation. The relevance of the article is the need to improve the quality of translation of technical texts and the elimination of errors in translation. First of all, it is worth understanding what the technical translation in Chinese is and how it differs from the translation of any other journalistic, artistic, official business texts. Simultaneous translation is carried out simultaneously with the auditory perception of the message and involves the work of the translator using special technical installations. Simultaneous translation from the sheet is carried out simultaneously with the visual perception of the source text. Consecutive translation also implies the simultaneous execution of certain actions: listening and writing down, reading the translation note and speaking. As we can see, all types of interpretation have a common feature - a temporary combination of the performed speech-interpretative actions.

Key words: hieroglyphs, technical translation, interpretation translation, simultaneous translation, technical translation of Chinese, translator, simultaneous translation apparatus.

Дүйнө жүзүндө элинин саны жагынан эң көп мамлекет болгон өлкөнүн улуттук жана расмий тили болгон кытай тили, азыркы учурда дүйнө жүзүнө кенири жайылып келе жатат десек жаңылышпайбыз. Кытай тилинде сүйлөгөндөрдүн саны дүйнө жүзүнүн алтыдан бир бөлүгүн түзөт экен, бирок ошентсе дагы

кытай тилин үйрөнүп чыгуу жана которо алуу көптөгөн кыйынчылыктарды жаратат.

Кытай тилинде иероглиф жазымдары – бул бир иероглиф бир муунду билдирип турса, ошол эле учурда кандайдыр бир нерсени же маанини билдирет. Ал эми кытай тилинде сөздөрдү которуп маанисин түшүнсөк да, окууда ар бир иероглипти жаттап калууга туура келет. Иероглифтерди жаттоо оңойго турбайт, себеби, иероглифтердин саны көп жана бири-бирине окшош гана болбостон, ар бир сөздүн өзүнчө басым (тон) менен айтылышы да кытай тилин үйрөнүүчүнү бир топ машакатка салат.

Кытай тили тоналдуу тил болгондуктан, кытай тилинде беш башка ыргакта тон бар, ар бир тон ар түрдүү үн ыргагы менен айтылат. Айтылышы бирдей мааниси бөлөк омонимдер ушул тондордун жардамы менен айырмаланат. Кытай тилинде сөздөр бир же эки иероглифтен турат, үч иероглифтен турган сөздү чанда гана жолуктурса болот. Кытай тилинде иероглифтердин санын так айтуу оңойго турбайт, ар кандай булактарда ар башкача берилип жүрөт. Мисалы, түшүндүрмө сөздүгүндө 62 миң сөздү түзөт, ал эми ЖОЖдо кытай тилин окуган жөнөкөй студент алты миндей иероглиф билсе, азыркы учурдун публицистикалык чыгармаларын окуй алат. Акыркы элүү жылдын ичинде кытай тилинин жазуу системасы бир топ өзгөчөлүктөргө дуушар болгон. Эгерде мурун кытай тилинде иероглифтерди жазуу тигинен ылдый жана оңдон солго жазылып, аягынан башталып окулса, азыркы учурда кадимкидей эле солдон оңго жазылып, башка тилдерге окшош эле жазылып келет.

Кытайдагы 1960-жылдарда киргизилген лингвистикалык реформа, көптөгөн кытай жазууларын окууга оорчулук түзүп койду десек болот. Себеби, кытай тили бул реформадан кийин экиге бөлүнүп, байыркы кытай жазуулары жана азыркы жөнөкөйлөшкөн иероглиф жазуулары болуп экиге бөлүнүп калды. Бул реформадан кийин байыркы иероглифтер өзгөрүүгө дуушар болуп, кайрадан жаңы жана жөнөкөй жасалышка ээ болду. Мындай өзгөрүүлөр кытай тилинин жазуу системасына бир жактан жаңылыкты киргизип мурунку татаал иероглифтерди жазуу жеңил болуп калганы менен, бир жактан келечектеги муунга тарыхый жазууларды окууга болгон мүмкүн-

чүлүктү тарытып койду.

Тил демекчи, ал эки түрдө – оозеки жана жазуу түрүндө жашайт. Ар бир калктын жан дүйнө жана маданий байлыгы, анын бардык түрлөрү, канат-бутактары тил аркылуу гана жаралат, калыптанат, өркүндөп өсөт. Демек, тил – улуттук бардык маданияттын туткасы, улутту улут кылып турган негизги белги. Тилде улутка таандык бардык нерселер сакталат. Чындыгында, тил – табият тартуулаган жан-белек, ыйык дөөлөт жана улут үчүн теңдеши жок сыймык. Биз ошону көңүл чордонунда тутуп, каныбызга, дилибизге сиңиришибиз керек [1].

Бирок Тайвань, Аомынь, Гонконг жана Сингапурда жайгашкан кытайлар бул жаңы реформаны кабыл алуудан баш тартышкан, алар азыркы учурда дагы эле байыркы кытай жазмаларын колдонушат. Мына ошондуктан кытай тилин үйрөнүүдө байыркы кытай иероглифтерин жана азыркы жөнөкөйлөшкөн эки тилди тең үйрөнүүгө туура келет.

Кытай жазма тилин которууда негизги кыйынчылыкты иероглифтерди үйрөнүү жана аларды которуу болуп эсептелсе, ал эми ооз эки которууда да бир топ маселелерди жаратат. Кытай тилиндеги дагы бир таал маселелердин бири бул фонетикалык системасы же мындайча айтканда тоналдуу тил деп айтылат. Бул тыбыштардын айтылышында үн басымы чоң ролду ойноп, үндүн ыргагына жараша сөздүн мааниси берилет дегенди билдирет. Мисалы, бир эле тыбыш төрт башка үн ыргагында айтылып ар башка маанини билдирет. Эгерде, мисал келтирсек: *ma* [ма] *ma*(1) – апа, *ma*(2) – кунжут, *ma*(3) – ат, *ma*(4) – урушуу деген маанилерди билдирет. *Биринчи тон* – нейтралдуу, тамактан чыккан үн ыргагы бийик чыгып, эч тоскоолдука учурабай түз созулат, *экинчи тон* – тамактан чыккан үн ыргагы тамактан чыгаары менен өйдө созулуп, бир нерсеге таң калууда чыккан эмоциялык сезимди чагылдырганда чыккан үн ыргагына окшош келет. *Үчүнчү тон* – тамактан чыккан үн ыргагы тамактан чыгаары менен ылдый түшүп кайра өйдө көтөрүлүп, кандайдыр бир суроону кайра суроодо келип чыккан эмоциялык сезимди чагылдырганда чыккан үн ыргагына окшош. *Төртүнчү тон* – тамактан чыккан үн ыргагы тамактан чыгаары менен ылдый түшүп, буйрук берүүдө келип чыккан эмоция-

лык сезимди чагылдырганда чыккан үн ыргагына окшош [2].

Кытай тилинде 400дөй эле тыбыш бар. Мына ошондуктан кытай тилинде айтылышы бирдей, мааниси башка болгон омонимдердин саны өтө көп. Эгерде бир тексти которуп жатып сүйлөмдүн контекстин билбей туруп, кандайдыр бир сөз айкалышын которуу мүмкүн эмес.

Кытай тилинде бири-биринен өтө айырмаланган, түшүнүүгө болбогон диалектердин көптүгү да, бул тилде ооз эки котормону татаалдаштырат. Кытай мамлекетинде 56дан ашык ар түркүн улуттардын жашашы, алардын тили же мындайча айтканда диалектиси ар башкача. Кытай мамлекетинин эң чоң маселелеринин бири, бардык улутту бир тилдин айланасында чогултуп, бирин-бири түшүнүү жана мамлекеттик иш-кагаздарды жүргүзүү, массалык маалымат каражаттарын ар бир улуттун жараны түшүндүрөй боло турган бир тилди кабыл алуусу эң маанилүү маселелердин бири болгон. 1909-жылы кытай өкмөтү мамлекеттик тил кылып түндүк диалектиси болгон “путунхуа” диалектисин кабыл алган. Кытай бийлиги тарабынан атайын нормативдүү “путунхуа” диалекти жогорку окуу жайларда окутулуп, массалык маалымат каражаттарында колдонулуп калганы менен, улуу муундун адамдары, бардыгы эле бул диалекте сүйлөй алган эмес.

Кытай тилинин котормочусу ар бир региондо кандай сүйлөө өзгөчөлүктөрүн жакшы билүүсү керек, ар башка диалектини түшүнө билүүсү зарыл. Мисалга алсак, гуандун диалекти менен шанхай диалекти бири-биринен өтө айырмаланып тургандыктан кытайдын жогорку окуу жайларында бул диалектерди окуу үчүн атайын сабактар киргизилген.

Ал эми, кытай тилиндеги көптөгөн тарыхый булактарга жана эски адабий чыгармаларга таянган макал-лакаптар, табышмактар, фразеологизмдер жөнүндө айтпай эле койолу...?

Чындыгында, кытай тилинде синхрондук которуу оңойго турбасын далилдесек болот: мисалы, кытай тилинде кандайдыр бир фразеологиялык айтылыштын орус же кыргыз тилине которулушун өтө дасыккан гана котормочу так жана бат которо албаса, бардык эле котормочунун колуна келе бербейт.

Мындай адис эң жакшы эс тутумга, баамчылдыкка, туюму жакшы, сезгич жана ушу сыяктуу өзгөчүлүктөргө ээ болуу менен бирге, алдыда боло турган баарлашууга абдан жакшы даяр болуусу кажет. Себеби, кытай тилинен которуу сүйлөмдүн аягынан башталгандыктан, котормочу алдына ала кеп эмне жөнүндө боло турганын сезе билүүсү керек. Кытай тилин окуп үйрөнүү канчалык кыйын болсо дагы бул тилди жакшы билип туура которо билүү баа жеткис билимге ээ экендиктин бир далили десек жаңылышпайбыз, анткени бул тилдин тарыхый баалуулуктарга өтө бай жана өзгөчө цивилизацияны камтыган терең тил деп билсек болот.

Азия тилдеринин бардыгы европа тилдеринен өтө эле чон айырмачылыктарга ээ, себеби тилдин башатында башкача ой-жүгүртүү жатат. Мисалы, кыргыз тилинде бүтүндөй бир сүйлөм, кытай тилинде бир же эки сөз айкалышы менен гана берилип, ал эми мааниси сүйлөмдүн контекстине жараша берилет. Мындай көрүнүш тилди которуу учурунда, өзгөчө сүйлөмдүн эквивалентин токтолбостон которуп жеткире турган синхрондук которуу, котормочуга бир топ эле кыйынчылыктарды жаратат. Мындайча айтканда, котормочу сүйлөмдү экинчи жолу укканга мүмкүнчүлүгү болбойт, ал сүйлөмдүн маанисин бир уккада эле түшүнүүсү талап кылынат. Бул үчүн айтылган сөздүн негизги маанисин, сөз айкаштарын баса белгилеп, үн басымын туура түшүнө билиш керек. Мына ошондуктан маанисин билдирген атайын сөз айкаштарын жана фразаларды билүү эң маанилүү. Мындай ыкма котормочулардын арасында көп колдонулат. Котормочу айтылган сүйлөмдүн кээ бир гана сөздөрүн угуп, ал биринчиден сүйлөмдүн жалпы маанисин түшүндүрөт дагы, андан кийин кийинки сүйлөмдө уккан маалыматтардын негизинде толуктап тактап берет. Мындай ыкма көбүнчө конференцияларда же чоң чогулуштарда синхрондук которуу учурунда жана ошондой эле тизмектүү которуу учурунда да колдонулуп келет. Мындай синхрондук котормо эң оор котормону бир түрү десек жаңылышпайбыз. Себеби, жазуу түрүндө которуу учурунда сөздүк колдонууга же сөздүн маанисин интернеттен кароого мүмкүнчүлүк бар болсо, синхрондук котормочунун буга убактысы да жок. Эгерде котормочу

синхрондук котормо учурунда бир эле сөздү билбей калган болсо, ал өзүнүн профессионалдык тажрыйбасына шек келтирип алышы мүмкүн. Мына ошондуктан котормочу бардык терминди жакшы билүүсү зарыл. Өзгөчө техникалык терминдер кездешкенде котормочу өзүнүн дасыккан котормочу экенин тастыктыктай алат. Ошондой эле, синхрондук которуу учурунда котормочу терминдерди гана билбестен синхрондук аппаратты да колдоно билиш керек.

Синхрондук котормо аппараты бир нече компоненттен турат – котормочунун пулту, наушниктер жана микрофондор, сигнал чагылдыруучу жабдык, жеке приемниктер, угуучуларга жеке наушниктер, котормочулардын бөлмөсү – ушул жабдыктардын баары синхрондук котормодогу эң негизги жабдыктар болуп саналат. Синхрондук котормо баяндамачынын сүйлөшү менен тең ишке ашырылат. Бул учурда котормочу синхрондук котормо бөлмөсүндө отурат дагы, ушул эле учурда тексттин котормосу угуучуларга наушниктер аркылуу которулуп берилет.

Синхрондук котормо аппараты - эл аралык жыйындарда колдонулуп, синхрондук котормону технологиялык жактан камсыздоо болуп саналат.

Эгерде синхрондук котормо котормочулуктун эң бир туу чокусу деп таанымасак, ал эми кытай тилинде синхрондук которуу котормочунун өтө чеберчилигин күбөлөндүрөт. Ушундан эле түшүнсө болот, мындай котормочулар чанда кездешет жана аларды табуу да кыйынчылык жаратат. Кытай тилинен синхронист-котормочу чебер ойлонгон, феноменалдык эс-тутумга ээ болуп, сөздү айта электе түшүнгөн өзгөчө касиетке ээ болушу керек. Адис сүйлөшүп жаткан теманын мазмунун тез жана так түшүнө билүүсү зарыл, мына ушундай талаптардын бар-дыгы котормочунун канчалык деңгээлде дасыккан чебер адис болушу керек экенинен түшүнүк берет.

Шушутаж – ооз эки котормонун бир түрү (француз тилинен которгондо «chuchotage» «шыбыроо» дегенди билдирет). Мындай которуу адамдын кулагына эч кандай жабдыксыз шыбырап которуу дегенди түшүндүрөт. Шушутаж конференцияларда, ишкердик жолугуушуларда, сот иштеринде көп колдонулат. Шушутаж котормосу синхрондук котормо

сыяктуу бир топ оор котормо, себеби, котормочу бир адамдын айтканын бир адамга шыбырап синхрондук котормо сыяктуу которуп турат.

Азыр биз котормо бирдиктерине токтоло кетсек. Төмөндө котормо бирдиктерин далил келтирип толук анализди мындай деп берген: “Котормо бирдиктери машиналык котормо теориясында өзгөчөлөнүп турат. Бул жерде котормо бирдигинин бир нече түрүн көрсө болот: баштапкы тексттин үзүн-дүсү тексттин котормосунун үзүндүсүнөн, баштапкы тексттин үзүндүсү тил котормо системасынан, баштапкы тексттин котормосу баштапкы тил системасынан жана баштапкы тексттин үзүндүсү ортомчу-тилден айырмаланарын көрсө болот [3]. Акыркы түр “...тексттин эң аз үзүндүсү текстте БТ (баштапкы тил), ал эми тексти которууда ортомчу-тилдин элементардык мааниси, кээ бир учурда шай келишкен тексттеги үзүндү КТ (каторулган тилде) коюлат” [4].

Техникалык котормо – ар тилде сүйлөгөн адамдар арасындагы атайын илимий техникалык маалымат менен бөлүшүү үчүн колдонулган котормо. Илимий стиль сөздөрдүн кандайдыр бир маанисин жана грамматикалык түзүлүшүн, атайын терминдер, терминдик сөз айкаштар, лексикалык конструкциялар жана кыскартмалар колдонулаары менен мүнөздөлөт [5]. Илимий-техникалык стилдин милдеттери болуп түшүнүктү пайда кылуу, кайдайдыр бир көрүнүштүн, болуп жаткан процесстердин объективдүү мыйзам ченемдүүлүгүн ачып көрсөткөн формулалар, ошондой эле негизги жоболорду, коюлган гипотезаларды далилдөө болуп эсептелет. Көркөм прозалык котормодо негизги оорчулукту автордун ниетин интерпретациялоо туудурат, жана дагы сырткы факторду гана эмес тексттеги психологиялык жана эмоционалдык элементтерди да туура которо билүү керек. Ал эми, илимий-техникалык тексттерди котормодо текстин оригиналында кандай болсо ошондой так жана туура берилиши керек. Техникалык тексттерди которуу котормодо эң оор котормого кирет, а кытай тилинен техникалык которуу андан да кыйын келээрин айта кетели. Мындай кыйынчылыкты техникалык иш-кагаздары тармактык экенин билдирсе, лингвистикалык котормо – гуманитардык экенин билдирет. Ошондуктан, котормочуга бир нече лекси-

калык бирдиктен турган техникалык терминге дал келген керектүү бирдикти тандоо оңойго турбайт. Техникалык терминди бир тилден бир тилге которууда эң негизги маалыматты жоготуп албоо өтө маанилүү.

Кытай тилинен техникалык котормонун өзгөчөлүгү берилген материалдагы өтө спецификалык терминдерди которуу татаалдыкты жаратат. Техникалык текстти которуу же синхрондук которуу болсун, котормочу берилген материалды эч өзгөртүүсүз туура жана так которуп техникалык терминдерди айырмалай билүүсү зарыл. Ал үчүн котормочу котормочулук гана билимге ээ болбостон, техникалык дагы билимге ээ болушу керек [6].

Ошондой эле, кытай тилинде техникалык атайын терминдер өтө көп, ар бир терминди атайын сөздүктөн издеп таап колдонуу да оңойго турбайт. Себеби, иероглифтерди сөздүктөн издөө дагы бир топ кыйынчылыктарды жаратат. Сөздү которуп жатканда сүйлөмдүн баштапкы мааниси да чоң роль ойнойт. Себеби, ошол сүйлөмдүн баштапкы маанисине жара-

ша кеп эмне жөнүндө экенин билип сөздү туура которгонго жардам берет. Акырында айта кетсек, кытай тилинен техникалык котормо – бул бир тилден бир тилге техникалык маанини берүү өтө жоопкерчиликтүү жана маанилүү иш деп билсек болот.

Адабияттар:

1. Акеш Иманов. Байыркы кытай жазуусунун тек-дареги. <http://ruhesh.kg/2017/03/20/akesh-imanov-bajyrky-kytaj-zhazuusunun-tek-daregi>.
2. Кытай тилинин жаңы практикалык курсу. Пекин тил жана маданият университети. - 2006.
3. Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. Особенности общего и машинного перевода. - М., 1964.
4. Кашкумбаева Ж.К. Китайский язык. “Особенности перевода научно-технических текстов”. // Молодой ученый. - 2016. - №20.
5. Ван Шуан. “Особенности учебных пособий по обучению устному переводу для китайских студентов-филологов”. Периодика. Наука, Образование, Культура. 2016.
6. Сусоева Е.К. “Китайский язык. Особенности устного и письменного перевода” // Молодой ученый. 2016. - №14.